

B İ L G İ

Gümölcine'de Mevcut Türk Eserleri: II.

Bir Seyahatten Hatıralar ve intibalar

M. Tayyib GÖKBİLGİN

Bu gün Yunanistan Trakyasının merkezi olan Gümölcine, XVI. asır başlarında Rumeli eyaletinde Paşa Livası sol kanadının (canib-i yesar) bir kazası idi. Kanununun ilk zamanlarında Gümölcine kadılığı 60 akçelik bir yerd ve kasaba Rumeli azepleri ağası Ali Bey bin Canbaz Mustafa Bey tasarrufunda idi. Bu esnada 17 mahallesi (İpekçi Hacı, Tabaklar, Hacı Yavaş, Hacı Karagöz, Kadı Mescidi, Hacı Hızır, Hacı Hayreddin, Koca Nasuh, Veli oğlu, İmam Saray, Bahçeler, Şehre Küstü, Yenice, Aşçı Mescidi, Bergamalu, Cami-i Şerif, Sabuncu Ali) bulunan kasabanın Türk nüfusu hıristiyan nüfusun hemen hemen sekiz misli idi. Varidatının mühim bir kısmı padişah haslarına, diğerleri de kaptan haslarına ve Zaim, Sipahi dirliklerine, bir de, Gümölcine bazdarları denilen bir askeri sınıfa ait bulunuyordu. Evkafı maşta, Edirnedeki Muradiye ve Bayezid II. tesisleri olmak üzere, Murat Paşa, Evrenos Bey vakıfları idi ki, bu sonuncusu Gümölcinede olan imaretine sarfolunmakta idi. Bundan başka, aynı devirde, burada muhtelif zaviyelerin (Süpüren kasap, Börekçiler, Konukçu Şemsettin, Ahi Ören...) cami ve mescitlerin (İpekçi Hacı Hayreddin, Hacı Yavaş, Hacı Karagöz, Velioğlu, Koca Nasuh, Şehre Küstü...) ve muallimhanelerin (Hocazade, Hacı İskender, Kebkebir, Binti Kemal) vakıfları da vardı.

Bu tarihten, takriben, bir buçuk asır sonra, Evliya Çelebi burada on altı mahalle ile, bugün de mevcut eski ve yeni camileri, diğer tesisler tesbit etmiş ve Gümölcine hakkında uzun uzadıya malumat vermiştir (Cilt 8. s. 85 v.dd.) XX. asrın başında ise (1910) bu şehir 36 mahallesi, idadisi, on bir ilk okulu ve köyleriyle birlikte 138 cami ve 185 mescidi, 31 tane de kilisesi bulunan ve kahir bir Türk ekseriyetini ihtiva eden bir sancak halinde inkişaf etmişti. (Edirne salnamesi, 1317).

Gümölcineyi benim ziyaret ettiğim mayıs 1953 de, zikrettiğim başlıca iki cami ile bir iki mescit (Şehreküstü mescidi hala ismini muhafaza etmektedir). altı ilkokul, bir de, ismi ve cismi var fakat kendisi yok, Celal Bayar Lisesi bulunmakta idi. Altı okuldan dördü eski harflerle ikisi de

Türk harfleriyle tedrisat yapıyor ve talebe adetleri aşağı yukarı birbirine müsavi bulunuyordu. Yunan nüfusu, mütemadi iskanlarla, Türk nüfus sayısını geçmişti.

Camilerin kapısı üstünde tarih-i inşalarını gösteren kitabeleri olmadığı gibi buna dair tatmin edici her hangi bir vesikaya da tesadüf etmedim. Ancak XVI. asır başlarında mahallesi ve vakfı zikredilen camiin, sonradan esaslı bir şekilde tadil ve tamir edilen, yeni cami olduğu hakkında bazı rivayet ve emareler mevcuttur. Bu cami kabristanında gördüğüm bir mezar kitabesinin de, diğerlerinden daha eski bir tarihi taşıması buna bir delil olarak kabul edilebilir. Bu kitabe şudur:

“... Elmerhum Elmağfur Essait Eşşehit... Ebussuud efendi bin Hızır efendi intekala fi şehri - i rebiiül evvel sene 1015, (1606)”.

Diğer dikkate değer bularak zapt ve tesbit edebildiğim mezar kitabeleri XVIII. asır ikinci yazısına aittirler.

I --- Bazı duvarları hala mevcut olan Gümölcine kalesinin şimali garbi tarafında yakın zamanlara kadar Servili cami denilen bir cami vardı ki, bu ismi, herhalde, burada Servili Baba adıyla metfun olan birinden almıştı. Bu cami maili inhidamdır diyerek 1936 da yıkılmış, fakat minaresi ayakta kalmıştır. Bunun yanında etrafı çevrili bir mezarlık derununda yegane muhafaza edilmiş mezar taşı şöyledir:

“Kayseri kuralarından Kesi nam karye sakinlerinden şeyh elhaç Süleyman Efendi ruhiçün... Sene 1174 (1706)”

II - Kasabaya bir kilometre mesafede Postu Boş Baba namında bir zat metfundur ki, buraya sonradan Poşpoş mezarlığı, şimdi de yeni mezarlık denilmiştir. Duvarına mevzu bir mezar taşı kitabesi şöyledir: “Merhum ve mağfur Çepellü karyeli elhaç Osman zade İbrahim Beşe... 1184 (1770)”. Bu köy halen Gümölcineye on kilometre mesafede bir Türk köyüdür.

III --- Saat kulesi yanında yine bir duvara mevzu mezar taşı kitabesi: “Ruscuk sakinlerinden olup vezir - i Mükerrrem Şerif Hasan Paşa Hazretlerinin tahtı nikahında iken...daribekaya rihlet eden Fatma Hanım... Sene 1195 (1781)”. Şerif Hasan Paşa, Çelebi zade, Ruscuk ayanından olup Ruscuk muhafızı, vezir ve sonra sadrazam olmuştu. Ölümü 1205 (1791) dir.

Abdülhamit II. devri eserlerinden mevcut kalan başlıca eserler bir mektep ile saat kulesidir. Mektep kapısı üzerindeki kitabe, bunun Osman Bey isminde bir mutasarrıf zamanında 1300 (1884) tarihinde yaptırıldığını göstermektedir. Saat kulesi ise Abdülkadir Kemali Paşanın adını 1302 tarihini taşımaktadır:

**“Şehnişah-ı keremver Hazreti Abdülhamit Hanım
Ulüv-ü himmeti masruftur daim müyesserata”
“Bu bala kuleyi yaptırdı saati hacet mevzi etti
Kaviyyen ihtiyacı vardı şehrin böyle mikata”
“Bunu emretti Abdülkadir Kemali Paşaya kim yani**

**Livada hüsn-i icray-i hükümet eyliyen zata”
“Sada verdi her saat lutf-i Sultaniden afaka
Olur elbet delil-i asar hayrete kemalata”
“Bu tarih-i selisim tamdır saat gibi İrfan
Bu saatten vatan ehli hep agah oldu evkata”**

1302 (1885)

Gümölcinede bilhassa ehemmiyetli iki kütüphane bulunduğunu gördüm. Bunlardan birisi Tekke medresesinde müderris Arif Efendi kitapları denilen ve şer’iye sicilatını da kısmen ihtiva eden kitaplıktır ki, maalesef tetkik edemedim. Diğeri Eski Cami yanında bir odada müderris Yusuf efendi nezaretine verilen vakıf kitaplardan müteşekkil kütüphanedir. Bunlardan bir yazma “tatar haniye” nin vezir Esat Muhlis Paşa tarafından Gümölcine voyvodalığına tayin edilen (1826 - 1241) Ebubekir Rifat Efendi tarafından vakfedildiği görülmektedir.

Gümölcinede mevcut eserlere ait bu kısa müşahade notlarımı sıraladıktan sonra, bir parça da,buradaki perişan Türk cemaatinin durumundan bahsetmek isterim. Senelerden beri şoven bir Yunanlılığının maddi manevi tazyiki altında kalan ve günden güne eriyen Türklerin umumi vaziyeti tek bir kelime ile ifade edilebilir: Feci. İktisadi inkişaf imkanı vermiyen, cemaat arasına daima nifak ve tefrika sokan resmi ve yarı resmi makamlar, Trakyanın özledikleri akibetine intizar etmektedirler. Ben orada iken cemaat intihapları yapılacaktı. Bu, mütemadiyen tehirlere uğradı. Partizanlık zihniyeti ile yapılan bu tehirlere, Türk ekalliyetinin kültür ve maarif işlerinin partiler menfaati uğruna nasıl bir çocuk oyuncağı haline getirildiğinin bariz bir delili idi. Yunanlılar divide et impara siyasetini takip ediyorlardı. Garbi Trakyadaki Türk tabiiyetli öğretmenleri mütemadiyen takip ettiren, bunların oradaki kardeşlerini, manen ve fikren olsun, teşhiz etmesine müsaade ve müsamaha göstermiyen, bir Türk okulunda tertip edilen müsamere için “Yunan milli ruhunu benimsiyen bir şekilde hazırlanmalıdır” diye tamim gönderen, kendi askeri mahfillerindeki temsillerde ise Türk askerini tahkir edici sahneler hazırlayan bir ruh ve zihniyet karşısındayız.Aynı makamların, İstanbuldaki rum mekteplerinden birine verilen masum bir tarih vazifesi hakkında nasıl feryat kopardıklarını geçen ilkbaharda görmüştük. 29 mayıs 1953 günü bir Türk şehri olan Gümölcine kilisesinde bütün vilayet erkanı huzurunda metropolit vekilinin anma töreninde söylediği şu sözler ne kadar manidar ve ne derecede ibrete layıktır:

“Bugün, burada, bir imparatorluğun yıkılması için insan üstü gayretlerle çarpışmış olan kahramanları meth ve senaya değil, inandıkları ideoloji uğruna canlarını feda etmiş olan şehitlerimizin aziz ruhlarının şad olmasını ulu Tanrıdan dilemeye toplandık.Kostantin Paleoloğ, tahtını kaptırmak endişesiyle döğüşen bir imparator değil, “Megalo idea” için ölen ve bu mefkureyi ölümiyle ebedileştiren bir mücahittir. Nesillerden nesillere intikal eden “Megalo idea” hala yaşamaktadır. Biz, esasen İstanbulun fethedildiğine inanmıyoruz. Zira, Bizans, kendi toprakları üzerinde barbar müstevlinin (!) kurmuş olduğu imparatorluğu alimleri, sanatı ve kültürü ile asırlar boyunca idare etmiştir”.

İşte, Yunanlı dostlarımızın yanlış ve korkunç zihniyetleri budur. Fakat, bizim bundan meymus olmamız değil, ders almamız lazımdır. Bu ruh ve zihniyetin hakim olduğu Yunan mahfillerine

hatırlatmalı ve anlatmalıyız ki, büyük mefkure yalnız kendilerinde bulunmayıp, komşularında da mevcuttur ve bu, millet hayatında tekrar yükselme hamleleri yapmakta olan, fakat, vaktiyle asırlarca idaresi altında bulundurduğu milletlerin dün olduğu gibi bugün de refahını istiyen, onlarla müsbet sahada daima iş birliğini arayan, Türk milletinin en karakteristik vasfıdır.

Ve yine, kendileriyle ilim ve kültür sahasında teşriki mesaiyi cidden arzu ettiğimiz, bu dostlarımıza hatırlatmaya ve kabul ettirmeye mecburuz ki, garbi Trakyadaki ve Kıbrıstaki Türk unsurunun tamamen medeni ve müreffeh bir cemiyet haline gelmeleri meselesinde çok hassas bulunuyoruz. Bu, belki, henüz, onların, İstanbuldaki Rum vatandaşlarımızın kaderi ile alakalanmaları derecesinde değildir. Fakat, yukarıda işaret ettiğimiz ruh ve zihniyet devam ederse, Türk asabiyetinin galeyana gelmesi ve haddi azamiye çıkarak gaddar ve tazyiklerin önüne geçmesi mümkündür. Ancak, akli selimin her sahada galebesini temenni etmek her münevver Türk ve Yunanlı için bir vazifedir.

M. Tayyib GÖKBİLGİN